

MŰVÉSZPORTRÉK CSIKSZEREDÁBÓL

Az erdélyi magyar művészettörténet írás és könyvkiadás a „*mutatványos demokrácia*” szorítása ellenére, évtizedeken át példamutató erőfeszítéseket tett a hagyományörzés és ápolás ügyében. A hatalom és cenzúra „*másság-gyűlöletét*” kijátszva, mutatta föl a megmaradás hitét erősítő értékeket. Csupán a példa okán emlékeztetünk a **Kriterion Kiadó** nyomdailag szerényebb, de alapvető, tartalmában felettebb gazdag monográfia sorozatára. Hasonló fontosságú köteteket jelentett meg a kolozsvári **Dácia Kiadó** – amíg tehet! – a címét soha nem viselő **Önéletíró erdélyi művészek** sorozatában. Említhetnők még a **Korunk Galéria** kiállításokhoz készült füzeteit is. Az előbbi két kiadvány szériát, egyebek mellett, **Banner Zoltán** neve fémjelzi. Hat művész életútját dolgozta föl, míg az általa szerkesztett kolozsvári dokumentum kötetek nyolc darabjának anyagát gyűjtötte, szerkesztette, rendezte izgalmas olvasmánnyá.

Az új politikai-gazdasági konstelláció keretei között meglódukt kiadói igyekezet, minden nehézség ellenére, elkötelezetten folytatja a kellően nem dicsérhető tevékenységet. Számos „kiadói műhelyben” foglalkoznak a művészeti kiadványokkal, amelyek most már, kulcsin, belső tartalom és kivitel tekintetében, jórészt európai színvonalat képviselnek. A marosvásárhelyi könyvkiadó „**Mentor művészeti monográfiák**” sorozata közel jár a húszas számhoz, de adnak ki életműveket feldolgozó, bemutató munkákat múzeumok s nem ritka a családok vagy magánosok finanszírozásával készült album, művészeletrajz sem.

A tradíciókat éltető vállalásban változatlan elhivatottsággal jeleskedik, a nyolcvanas évektől Békéscsabán élő, de kötődéseit kitartóan vigyázó Banner Zoltán művészettörténész. Ma már nyugalmazott múzeumi főmunkatársként, egyre-másra hozza tető alá az általa nagyra becsült, jelentős életművel rendelkező festő-, szobrász és grafikus művészeket bemutató munkáit. Több kötetet jegyez

a **Mentor Kiadó** kötetei közül (**Kulcsár Béla, Tóth László, Haller József, Pallós Sch. Jutta**), de könyvet írt a nagyváradi **Kristófi Jánosról**, a brassói **Leiter Artúrról**, a szilágysági **Erdős Imre Pálról** is. Nem hagyhatjuk említés nélkül megkerülhetetlen a 20. századi erdélyi magyar művészetről s az erdélyi magyar naiv művészetről írt összegző monográfiáit sem, amelyekhez szorosan illeszkedik az erdélyi magyar művészek írásaiból szerkesztett **Szó, eszme, látvány** című szöveggyűjteménye.

Töretlen munkakedvét, a jó szolgálat hitével társult megszállottságának újabb bizonyítéka a Csíkszeredában megjelent két friss művész életrajzi album. Modelljei a „*székely festőiskola*” harmadik generációjához tartozó festőművészek, akik – **Székely János** véleménye szerint – „*gazdag és kiváló teljesítményükkel /.../ fontos kulturális központtá avatták Csíkszeredát*”.

Nem véletlenül idéztem a marosvásárhelyi költő, drámaíró hajdani, ismételten igazolódott tényrögzítését. Bár többször megfordultam Erdélyben, láttam kiállításokat, betekinthesem műtermekbe, ismerkedtem művészekkel, rendszeresen olvastam a megszerezhető szakmunkákat, **Gaal András** és **Márton Árpád** működéséről Székely János cikksorozatából szereztem tudomást. Pályájuk képe most, a **Banner Zoltán** írta, évtizedekkel később született, gazdagon illusztrált, igényesen traktált életrajzi munkákból kerekedett teljessé.

A párhuzamosan futó, de egymásba kulcsolódó életutakat tárgyaló albumok egy új kezdeményezés hírhözói, mintadarabjai. A Székelyföldközpontjában működő **Pallas-Akadémia Könyvkiadó** és a **Csíkszereda Kiadóhivatal** közös gondozásával indított **Élet-Jelek** sorozatcím mögött húzódo szándék egyértelmű. A megragadható és rangos életművel rendelkező kortárs művészek bemutatására vállalkoznak. Őket tekinti **Banner Zoltán** a „*székely festőiskola*” harmadik nemzedékének.

Az elsőként érkezett **Gaal András**-kötet felütése

a tájfestés funkcióját igyekeznek tisztázni. Véleménye szerint, a „*huszadik századi erdélyi tájkép nem intim műfaj, hanem autonóm tartalomhordozó hitvallás*”. A szerepvállalók felett tartott szemle a 19. századi magyar tájképezőktől rajzol ívet, Nagybányán át, az „*egy másik iskolát teremtő*” erdélyi székely magyar festőkig. A csapást vágó előőrset **Márton Ferenc, Nagy István és Zsögödi Nagy Imre** alkotja. Már jóval népesebb a második generáció – **Bordi András, Incze István, Bene József** és mások – akik nevelő mesterként irányították az újabb nemzedékek figyelmét a szülőföldi tájra és népére. A tanítványokból szerveződött az a csoport, amelyik felismerte a „*kitörés feladatát*”, hazatérve s a lassan évszázados kisebbségi sorshoz igazodva, megteremtette a „*székely festőiskolát*” – más terminussal, a „*Hargita Műhelyt*”. E nemzedék meghatározó alakja a ma már hetvenes éveit gyűró **Gaal András** és **Márton Árpád**, de említhetnők néhai **Plugor Sándort, Kákonyi Csillát** és másokat is.

A gyergyóditrói születésű **Gaal András** (1936) Csíkszeredától Pannonhalmáig vezető életútjának szilárd alapjait a marosvásárhelyi művészeti líceum, a kolozsvári képzőművészeti akadémia

neves mesterei – **Barabás István, Bordi András, Miklóssy Gábor** – rakták le. A Csíkba hazatérő ifjú tanár kezdő lépéseit meg **Zsögödi Nagy Imre** baráti tekintete pallérozta, felfedeztetve vele a helyi színek „*viselkedésének*” hagyományostól eltérő sajátos törvényeit. „Imre bácsi” nyomdokain lépett tovább s a nyugtalanság hevével vette birtokba a „*csíki táj kulcsát*”, amely vidék – ismét csak **Székely János** szavaival – „*rendkívül jellegzetes, elsőrendűen alkalmas arra, hogy korszerű tájfestő stílus épüljön látványaira*”. Gaál az identitás keresés lázában, karizmatikus egyéniségévé vált a szerveződő új művészeti központnak. Tárgyasult jelei ennek, a tanítás mellett támadt kezdeményezések, kiemelten a **gyergyószárhegyi művésztelep** megalapítása.

Azalkotótábor, mintatájékozódás, tapasztalatszerzés és friss szellemi töltést generáló sajátos művészeti kezdemény, fontos eleme életpályájának. Az első hajduböszörményi részvételtől kezdve, további harminc helyen, hetven alkalommal dolgozott. Legtávolabb francia földön „*kalandozott*”. Könnyű elképzelnünk, mennyi élménnyel, témával és tanulással feltöltezve, tért haza s végezhetette alkotómunkáját saját műtermében

Kiállításokon 1962 óta vesz részt, egyéni és

Gaal András
Eső után
című munkájával
a műtermében

csoporthoz szerepléseinek hosszú a sora. Kiállított festményeiből sugárzik a nemzeti elkötelezettség, hűség és az egyetemes kortársi törekvésekhez igazodás szándéka. E kettősség függvényében formálja egyszerűsített jelekké már-már geometriai tisztaságú, pozitív töltésű, a táj örökérvényű szerkezetét kiemelő, az absztrakció határáig merészkedő vízfestményeit. A színrétegek, foltok átlényegítése mögött azonban mindig ott érezzük a lüktető természet, az élet valóságát. Az alig elválasztható korszakait nagymérték éppen a használt anyag (olaj, akvarell, pasztell, majd újra olaj) aktualitása határozza meg. Esetenként azonban más tényezők – nevezetesen a művésztelepi élmények, a gyűjtemény- és intézményalapítás gondjai – ugyancsak közrejátszottak a művek születésében. A különféle hatóerőket részletesen taglalja a tanulmány, rámutatva, miként ismerhetők fel munkájában s miként hatott ő példájával kortársaira.

Jelentős fordulat a kilencvenes évektől figyelhető meg felfogásában. Határozottan szakít a természeti környezetet egyszerűen, mértani szerkezetként leképező szándékkal. Sajátos, látványgyökerű expresszionizmus felé mozdult el. Fokozódott színeinek intenzitása, a ritmikus vonaljáték, kavargó ecsetvonásaival szinte behatol a föld geológiai mélységeibe vagy felemelkedik a felhők magasába, miközben roppant erők létezését fejezi ki a képpel. Ez a festészet már nem illeszkedik a hagyományos keretbe. *„Nagy erdélyi kolorista festő kibontakozásának vagyunk tanúi”* – rögzíti a tény az elemző. Végleges szakításra azonban, miként az absztrakttal kísérletező korszakában, ezúttal sem kerül sor. A látványból látomást kerekít s vezető elvként uralkodik el a kifejezés.

Gaál András rokonszenves egyénisége, műveinek sajátos világa okán, szívesen látott vendég a művésztelepeken és kiállítóterekben. Szinte mindenütt megfordult Románián kívül, az anyaországban és más tájakon is. Művészi munkásságát, oktató és közösségteremtő tevékenységét számos erdélyi és magyarországi díjjal ismerték el (Szolnay-, Káplár-, Életmű-díj, Kriterion Koszorú, Magyar Köztársasági érdemrend Lovagkeresztje). Több murális munka alkotója, könyvek illusztrátora.

A róla szóló könyv szöveges része vallomásával zárul, amelyben visszatekint pályájára, megerősíti szeretetét a szülőföld iránt. Nem hallgatja el azt sem, hogy természetes módon, otthon érzi magát Szent Márton hegye alatt, pannonhalmi otthonában, ahová családi kötelékei szólították. Ma, megosztva él, a hajdani „egy haza” mai két végpontján, tovább folytatva áldásos tevékenységeit.

Szerencsés és talán boldog ember – és művész! – lehet Gaál András küzdőtársa, **Márton Árpád** (1940) csíkszeredai festőművész. 70. születésnapja előtt kevéssel vehette képbe az „ajándékot”, **Banner Zoltán** monográfiáját, a sorozat második darabját. Ez a kötet ugyancsak megfelel minden szakmai, esztétikai és minőségi követelménynek. Szerzője újabb bizonyítékát prezentálja a „székely festőiskola” tényleges létezésének. „Hőse” a példa erejével tesz tanúságot arról, hogy az el- és kibocsátó közösség szolgálatában, távol a csörtető „modern” sokadalom

zajgásától, lehet egyetemes értékű, embert szolgáló és jobbító művészetet teremteni.

A tanulmányhoz kapcsolódó jegyzetek egyikében a szerző bírálóinak címezve, mentegeti szövegei olykor irodalmiasnak, idézetekkel tűzdelt jellegét. Azt kell védje, ami a Banner írásművek, pályarajzok értéke: az adatokkal, tényekkel alátámasztott elemzés, érzelmileg motívált, világos, költőktől kölcsönzött gondolatokkal színesített, szemléletes fogalmazás.

Érvényesülése figyelhető meg a kilenc részre tagolt dolgozatában is, amelynek „hangütése” a korszak jelképét, a „hiányt” kifejező *„sötétzöld*

lodenkabát” esetét idézi bevezetesként a festőtől. S rögtön a katarzist jelentő képi élménnyel folytatja, amelyet **Nagy Albert** Kaszás című festménye váltott ki az induló művészből. Meg a Gaál Andrással találkozás jelentőségét, akivel kettesben fölvtették Csíksországba visszatérve az „iskolaalapítók” teremtette hagyomány folytatásának nemes terhét.

A természeti és a székely nemzetet százada szorító társadalmi-gazdasági környezetből, párhuzamok segítségével, szemléletesen vezeti le a szerző a „székely festőiskola” születéséhez vezető eredőket. A népi írókkal és az „alföldi iskola” törekvéseivel példázódva, szenvedélyesen mutat rá a „magyar falu”, a paraszti-népi kultúra és közösség felszámolásának súlyos következményeire. Az egész magyarság léte fenyegető folyamatra Székelyföldön a „kiáltó szót” ugyancsak az írók, költők és a már említett festőtriász hangoztatták. Az „*elejtett ecset*” megragadására főleg a Marosvásárhelyen élő művészek vállalkoztak, akik mesterként vitték tovább az eszmét a művészeti líceumban tanítva-nevelve az utódokat.

Márton Árpád e közegbe kerülése és további útja nem volt zökkenőmentes. A környezet – a szecessziós Kultúrpalota – és jeles mesterei, **Bordi András** és **Incze István**, hol ösztönözték, hol meg elbizonytalanították a felkészülés során. Lázad és küzd egyszerre, de öröklött tulajdonságai, a munkafegyelem segít legyűrni nehézségeit. A kolozsvári képzőművészeti főiskola eligazító tanárokkal (**Kádár Tibor**, **Miklóssy Gábor**), életre szóló barátságokkal „jutalmazza” kitartását. Otthon pedig a cselekvés szélesre tárt kapuja várja.

Egy kiállítással beköszöntve emeli meg „kalapját” 1964-ben (Gaál András ugyancsak!), amely kettejük összefogásával, egy korszak kezdetét jelenti a „*Hargita Műhely*” történetében. Lázás tempóban lát munkához. A líceumi tanítás mellett, több elágazással születnek a hatások rétegeit lebontó, azokat szintetizáló festményei. Az „izmus” próbálkozások sem érdektelenek, de a szellemi örökség erősebb. Az egy-egy figurában megtestesülő, képszeleket feszítő formái összefogottsággal teremti meg azt a jelbeszédet, amelyen akkor és ott – a hatvanas-hetvenes, de még a nyolcvanas években is! – szólni lehetett. **Forrás**, **Vajúdás**, **Kenyér**, **Dagasztó** című, kék-vörösből meleg terrakottába váltó kompozíciói az életből, a látványból és a

belső izzásból fakadnak, közös nevezőre emelve, sokatmondó szimbólumokká minősülnek. Küzdelmet, önvédelmet, erőt, a megmaradás reményét öntik képi formába.

Az életmű következő periódusait tárgyaló fejezet élére illeszti a szerző ama történések leírását, amelyek a „művészeti életet szervező”, közéleti feladatot vállaló embert állítják középpontba, egyúttal behatárolják cselekvési lehetőségeit. A művészeti centrum megteremtésén fáradozó két művész valójában intézményi háttér nélkül dolgozott. Egymás után nyíltak a galériák – más városokban is! – megyei tárlatokat nyitottak, kialakultak a művészeti élet szervezeti keretei, ma is működő zenei és művészeti iskolát alapítottak. Távollabra tekintő kezdeményezésük – **Zöld Lajos** újságíróval – az 1974-ben létrehozott nemzetközi alkotótábor a szárhegyi kastélyban. Munkamegosztásuk szerint, Márton a művészeti nevelést részesítette előnybe. Grafikai tervezést végzett, illusztrált, könyvek művészeti szerkesztője, írások, kritikák alatt olvasható a neve. Magániskolája a tehetségek elindító műhelye volt. Mindezek mellett rendszeresen vett részt romániai és külföldi kiállításokon a világ minden táján, Kijevtől New Yorkig, Budapesttől Keszthelyig, Debrecentől Székesfehérvárig. Kiállítási díjak mellett a Pro Urbe Csíkszereda díj, a Boromissza Tibor-émlékérem, a Kriterion Koszorú, a Szervátiusz Jenő-díj és a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjének tulajdonosa.

Festészetében korán megjelent a csíki táj „forrásaiból” merítő akvarell vonulat, amely oldottsága ellenére, a konstrukciót emelte ki a képen. Szemléletében eltávolodott a nagy távlatokat megörökítő szemléletmódtól. Leszűkítette a kép terét, a kis részletekben rejlő titkok, festői szépségek ragadták meg képzeletét (Pl.: falevelek). A mesterséggel összefüggő betegség sem térített le felelősséggel vállalt úttjáró, csupán anyagot váltott. Kényszerűen az olaj helyett használt olajtempera és pasztell tovább gazdagította eszközei táráát. Szívesen dolgozott ő is művésztelepeken. Az ott töltött idő hozzásegítette, hogy a helyinek vélt gondok megoldását európai kontextusban vizsgálhassa, fejezhesse ki. Új szimbólumokat, allegóriákat talált (ablak, létra) s utolsó képein a „kilátástalanság”

sötét tónusai vették át a vezérszólamot (**Tegnap és ma; Csendben; Gondolkodó**).

Bár a színes képtáblák záró darabjai komor hangulatot keltenek, a tanulmányíró és a festő nem adja föl a reményt, de nem is ringat az illúziók hamis hullámain. Ez a könyv s a felvázolt alkotópálya is hangos figyelmeztetést tartalmaz. Ugyan sínylődik a magyarság, a nagyobb baj mégis, hogy *„az eszményeit feladó keresztény Európa morzsolja utolsó napjait”*.

Banner Zoltán mindkét tanulmánya rokonszenvvel tárja fel a művészek festészetének gyökereit. A

korszak társadalmi és művészeti összefüggéseinek rendjében helyezi munkásságukat. Érzékletesen kiemeli egyéniségük jellemző vonásait, művészetük sajátos jegyeit. Jól megválasztott színes képanyag segít a megismerésben. A monográfia műfaj szabályai szerint, tartalmazzák a kötetek az adattárakat (jegyzetek, életrajz, kiállítások, alkotótáborok, murális munkák) és a több oldalt kitevő bibliográfiákat. A szövegközi képek, dokumentum fotók jól szolgálják az olvasó és albumlapozó tájékozódását.

Márton Árpád Gyergyószárhegyen

